

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ОХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Вплив права на суспільні відносини визначається його функціями, а точніше змістом функції. Кожна галузь права має свої функції, вони об'єктивні і існують незалежно від волі людини, але їх зміст, способи забезпечення створюються людьми, тому зміст функціонального впливу права визначається свідомістю і волею суспільства.

Кримінальне право специфічне. Воно забороняє суспільно небезпечні діяння, встановлює покарання та інші засоби кримінально-правового характеру і разом з цим виступає одним із важливих регуляторів суспільного життя. Але реалізація кримінально-правових приписів у зв'язку з вчиненням злочину викликає в суспільстві не тільки позитивні, а й негативні емоції, наприклад, помилкове застосування норм кримінального права або свавілля, яке вчиняється деякими особами.

У зв'язку з цим метою даної статті є дослідити зміст та сутність охоронної функції кримінального права, оскільки саме через функції розкривається власна сутність права, однак питання про зміст та сутність охоронної функції кримінального права на сьогоднішній день залишається відкритим. Тому, досліджуючи його, ми вимушені створювати власні підходи до цього явища, яке, без сумнівів, має відчутні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, дає підстави стверджувати, що деякі аспекти цієї проблеми висвітлювалися по-різному в роботах С. В. Векленко [1], Д. А. Липинського [2], В. Г. Смирнова [3], М. П. Трофімова [4], С. Л. Федорова [5], В. Д. Філімонова [6], та інших.

Зміст явища — це «єдність всіх складових елементів об'єкта, його властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, суперечностей, тенденцій» [7, 621]. Сутність — це «внутрішній зміст предмета, який виражається в єдності всіх різноманітних і суперечливих форм його буття» [7, 665]. Таким чином, зміст і сутність — близькі, але не тотожні поняття, які розкривають перш за все внутрішні елементи того чи іншого явища, процесу, предмета, який нерозривно зв'язаний з його структурою. Одною із головних задач будь-якої науки є пізнання сутності вивчаємих явищ. Сутність являє собою «вищу сходинку абстрагування від конкретного різноманіття. Разом з тим, будучи результатом сходження від явища до закону, вона сприяє проникненню мислення в досліджуваний об'єкт, визначенню його найважливіших сторін, глибокому й повному відбиттю його природи» [1, 130].

З приводу структури функцій права в науці висловлювались і висловлюються різні думки, але варто відмітити, що звертатися до дослідження питань, які зв'язані з змістовною стороною правових функцій, стали не так давно.

М. П. Трофімова до елементів, які утворюють зміст функцій юридичної відповідальності, відносить «її суб'єктів; об'єкти впливу; способи і засоби здійснення; правопорушення; норми юридичної відповідальності» [4].

Д. А. Липинський до змісту функцій юридичної відповідальності відносить лише «об'єкти впливу, формальні підстави, фактичні підстави, способи здійснення, результати впливу (наслідки)» [2, 88]. Дані висловлені положення можна віднести і до функцій права в цілому, в тому числі і до охоронної функції кримінального права. На нашу думку, в зміст функцій права взагалі і охоронної функції зокрема не слід включати такі елементи, як суб'єкти правовідносин і самі правовідносини. Тому що функція права — це напрямок права на суспільні відносини. Суб'єкти, на нашу думку, є елементами правовідносин. Саме правовідносини — це те, на що впливає функція права. Тому, якщо визнати суб'єкта елементом функції, то він повинен указувати напрямок поведінки іншим суб'єктам. Взагалі це можливо, якщо один суб'єкт — уповноважена особа, наприклад, законодавець, який формує норми права. Але тут виникає одна проблема, яка заключається в тому, що функція права — категорія об'єктивна і не залежить від волі суб'єкта правотворчості, вона або є, або її немає. Суб'єкти можуть лише впливати на елементи її змісту, але самі при цьому знаходяться під впливом функції права, будучи елементами правовідносин.

На наш погляд, не зовсім логічним в позиції М. П. Трофімової є включення в зміст функцій норм юридичної відповідальності поряд з формальними підставами. Було б доречним підтримувати позицію Д. А. Липинського, який відмічає, що «формальна підстава і заключається в правових нормах» [8, 22].

Спробу розкрити внутрішній зміст правової функції у свій час розпочав В. Г. Смирнов. Він писав: «...поняття «функція права» синтезує завдання й способи регулювання суспільних відносин... визначає в єдності мету й методи їхнього регулювання, але оскільки завдання й методи правового регулювання не можуть бути зрозумілі без з'ясування структури й змісту предмета, на який впливає право, остільки поняття функції права фактично відбиває в сукупності предмет, завдання й метод правового регулювання. Таким чином, тут ми зіптовхуємося з поняттям, що у єдності виражається соціальне призначення правового регулювання (з нього виводяться завдання) і метод регулювання (він визначається предметом і завданнями регулювання)» [3, 20].

Функцію права потрібно розглядати як із зовнішньої сторони, тобто з урахуванням тієї ролі, яку вона виконує у взаємозв'язку з суспільними відносинами, так і з її внутрішньої сторони, приймаючи до уваги предмет, задачі і метод здійснення нею правового регулювання.

В. Д. Філімонов вважає, що не слід об'єднувати у внутрішню структуру правової функції різнопланові явища — це задачі правового регулювання, які є суб'єктивним елементом, і метод правового регулювання — об'єктивний елемент. Вплив права на систему суспільних відносин — об'єктивний процес, тому у внутрішньому змісту функції потрібно розрізняти спрямованість правового впливу і метод його здійснення [4, 27–29]. По задачах, які стоять перед

тією або іншою галуззю права, можна судити про спрямованості правового впливу, але включати їх в зміст функції права, на наш погляд, непотрібно.

В кримінально-правовій літературі доволі часто задачі як кримінально-правова категорія співвідносяться з іншими категоріями права. Так, можна зустріти співвідношення «задач» і «функцій» кримінального права [9, 31], з одної сторони, а з іншої — підхід до функцій і задач як незбіжні поняття, розмежування яких має «принципальне значення як для законотворчості, так і для правозастосовувача», оскільки функції права є ознакою самого права, а задачі є властивістю суспільства, визначаються ним і знаходяться поза кримінальним правом [10, 51]. Однак ми вважаємо, що задачі і функції співвідносяться по-іншому. Категорії права «задача», «функція» мають самостійне значення в кримінальному праві, знаходячись в тісному взаємозв'язку.

Задача визначається як те, що потрібно виконати, розв'язати, складне питання, проблема, яка потребує дослідження. Функції права в самій узагальненій формі визначаються як напрямок впливу права на суспільні відносини.

Отже, задачі кримінального права відповідають на питання, навіщо необхідна дана галузь права в правовій системі, а функції покликані відповісти на запитання, як, яким чином право вирішує постановку задач. Звідси слідує, що право, в тому числі і кримінальне, вирішує свої задачі в процесі постійного функціонування в суспільстві. Функція кримінального права — це засоби, способи вирішення кримінально-правових задач, при чому задачі і функції кримінального права можуть співпадати по назві, але це лише термінологічна подібність.

Що ж стосується питання, чи входять задачі кримінального права до внутрішнього змісту правової функції, то, на нашу думку, це не можливо, хоча з тим, що задачі є категорія тільки суб'єктивна погодитися тяжко, оскільки вважаємо, що задачі кримінального права — категорія, не тільки суб'єктивна, а й така, яка має і об'єктивні елементи.

Було б правильно погодитися з В. Д. Філімоновим, що задачі — суб'єктивний елемент права, так як суб'єктивізм задач полягає в тому, що вони є продуктом узагальненої суб'єктивної свідомості законодавця, тобто держави, проявом її волі. Але крім суб'єктивізму, який властивий задачам, існують і об'єктивні ознаки категорії «задача», які полягають в тому, що ці суб'єктивні посилення законодавця проявляються реально, в об'єктивному житті людини, суспільства й держави. Саме завдяки об'єктивно існуючому процесу функціонування права, тобто його дії в реальному житті, задачі набувають і ознаки об'єктивізму.

Щодо функціональної спрямованості українського кримінального права, то воно полягає в задачах, які ставить перед собою наше чинне кримінальне законодавство в ч. 1 ст. 1 КК України.

Згідно із ч. 1 ст. 1 КК України соціальна спрямованість українського кримінального права виявляється в охороні від злочинних посягань особи, суспільства, держави. У зазначеній статті законодавець вказує на профілактичне завдання КК України, як вже згадувалося вище: його норми мають формулюва-

тись, тлумачитись та застосовуватись так, щоб не лише карати винних осіб за вчинені злочини, а й запобігати вчиненню нових злочинів. Охорона суспільних відносин здійснюється і попередженням злочинів. Виділяючи серед задач Кримінального кодексу попередження злочинів, законодавець указує на те, що українське кримінальне право ставить перед собою задачу охорони суспільних відносин, благ, цінностей не тільки шляхом застосування кримінальної відповідальності, але і шляхом попередження злочинів.

Методом функції права є її спосіб регулювання суспільних відносин. В теорії кримінального права ця галузь права регулює суспільні відносини шляхом примусу або заохочення осіб — учасників даних відносин. Це два основних метода кримінально-правового регулювання суспільних відносин.

Слід зазначити, що примус застосовується до осіб, які вже скоїли злочин, і виражається в позбавленні тих чи інших благ. А заохочення — до тих, хто розкаються в скоєному суспільно небезпечному діянні і прагнуть всіма своїми силами виправити його. Кримінально-правове заохочення здійснюється і для попередження злочинних діянь, а також їх суспільно небезпечних наслідків, наприклад, при регулюванні відносин, які виникають при необхідній обороні, крайній необхідності.

Справедливо відмічає С. Л. Федоров, що сутність і зміст охоронної функції кримінального права визначається фактичними і формальними підставами, об'єктом впливу, юридичними і соціально значимими наслідками [5, 12].

С. Л. Федоров вважає, що формальні підстави тої чи іншої функції розкриваються в нормах права, тобто законодавчо закріплених і забезпечених примусовою силою держави правил поведінки. Вступ у силу цих норм і забезпечує функціонування права в цілому [5, 12]. Адже охоронна функція кримінального права має єдину формальну підставу — це норми кримінального закону, але було б правильно розуміти те, що відмінність в формальній підставі для охоронної функції кримінального права полягає саме в структурі кримінально-правових приписів.

Підтримуючи думку С. Л. Федорова, ми вважаємо, що підставою охоронної функції кримінального права є санкційні приписи [5, 13]. Не потрібно отожднювати поняття санкції, санкційні приписи, елементи структури норми, які відносяться до санкції. Останнє поняття ширше по своєму змісту і включає в себе санкції в чистому вигляді як елемент структури кримінально-правової норми, більш явно це можна спостерігати в нормах Особливої частини КК України.

Санкційні приписи, або, як їх називають в літературі, санкційні комплекси [11, 18], утворюються із сукупності норм як Загальної, так й Особливої частин Кримінального кодексу. В санкційний комплекс включаються норми про кримінальну відповідальність, покарання, засоби кримінально-правового характеру та інше. Без цих норм охоронна функція кримінального права виникнути і здійснюватися не може, оскільки дані норми визначають виникнення і розвиток охоронних правовідносин, в яких і виникає розвиток, реалізація охоронної функції кримінального права.

Формальні підстави тої чи іншої функції розкриваються в нормах права [6, 22], тобто законодавчо закріплених і забезпечених примусовою силою держави правил поведінки. Вступ у силу цих норм і забезпечує функціонування права в цілому. Адже охоронна функція кримінального права має єдину формальну підставу — це норми кримінального закону.

Фактичною підставою охоронної функції кримінального права є акт людської поведінки. Тобто, можна говорити про збіг підстав виникнення охоронної функції, охоронного кримінально-правового відносина і ретроспективної кримінальної відповідальності. Їх єдиною підставою є факт вчинення діяння, який містить в собі всі ознаки складу злочину, яке передбачається Кримінальним кодексом.

Але незалежно від того, що було виділено дві самостійні підстави охоронної функції кримінального права, потрібно відмітити, що одне з них окремо не може бути першопричиною виникнення і розвитку даної функції кримінального права. Так, одна лише наявність санкційного комплексу як такого не може привести до виникнення охоронних правовідносин, в якому діє охоронна функція права, якщо хтось не вчине злочин, і навпаки, якщо хтось вчине суспільно небезпечне діяння, але при цьому будуть відсутні санкціоновані кримінально-правові приписи, ні про яку охоронну функцію кримінального права не може бути й мови.

Таким чином, підставою виникнення і розвитку охоронної функції кримінального права, якщо вважати її статичну стадію здійснення, можна вважати формальною і фактичною підставою в їх єдності, взаємодії і взаємозв'язку, і було б правильно говорити не про формальну і фактичну підставу, а про формально-фактичну підставу охоронної функції кримінального права України. Що ж стосується динаміки охоронної функції кримінального права, то крім формально-фактичної підстави її виникнення, необхідно виділити ще одну — процесуальну підставу, яка являє собою правозастосовчий акт, наприклад, постанова про порушення кримінальної справи, ухвала або вирок суду та інше.

Наступним елементом, який відображає сутність і зміст охоронної функції кримінального права, є її об'єкт, тобто те, на що направлений функціональний вплив.

Об'єкт (від пізньолат. *objectum* — предмет, від лат. *objicio* — кидаю вперед, протиставляю) — це те, що протистоїть суб'єкту в його пізнавальній діяльності, це те, що існує поза нами і незалежно від нашої свідомості, явище зовнішнього світу, матеріальної дійсності [12].

В теорії права загально визначенням є положення, відповідно до якого об'єкт права, правового регулювання, правової охорони — це суспільні відносини, які урегульовані або охоронювані нормами права. При аналізі об'єкта охоронної функції кримінального права потрібно в'яснити такі питання: як співвідносяться між собою категорії об'єкт кримінального права і об'єкт охоронної функції даної галузі; які суспільні відносини по своєму змісту утворюють об'єкт охоронної функції кримінального права.

В кримінально-правовій літературі найчастіше використовують дві категорії — об'єкт злочину і об'єкт кримінально-правової охорони. На наш погляд, незалежно від того, що під об'єктом кримінально-правової охорони можна розуміти сукупність об'єктів злочину, ці поняття рівнозначні і їх можна вживати як тотожні, тому що будь-який об'єкт кримінально-правової охорони під час посягання на нього, тобто в конкретному правовідношенні, стає об'єктом злочину.

Під об'єктом злочину ми розуміємо суспільні відносини, охорона яких здійснюється кримінально-правовими нормами і при порушенні яких можуть дійсно постраждати конкретні особи, блага цих осіб, соціально значимі цінності, але тільки лише як елементи конкретних суспільних відносин.

Об'єктом охоронної функції кримінального права виступають суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням особою злочину і закінчуються з моменту погашення або зняття з особи судимості. Тобто, об'єкт охоронної функції — це охоронювані кримінально-правові відносини, правовідносини кримінальної відповідальності і покарання, а також інші правовідносини, які складаються в процесі реалізації приписів норм санкційного комплексу кримінального права.

Наслідки охоронного впливу можуть носити як правовий, так і соціальний характер. Наприклад, раніше, в період існування СРСР, самим радикальним наслідком впливу охоронної функції можна було вважати фізичну ліквідацію суб'єкта злочину (смертна кара). Найбільш типовим сучасним наслідком дії охоронної функції кримінального права виступають обмеження, які зв'язані з реалізацією політичних, майнових, особистих та інших прав і свобод злочинця. Засуджений втрачає можливість влаштуватися на роботу в правоохоронні органи або працювати на певних посадах по певній професії. Він (злочинець) може бути позбавлений пільг або соціального забезпечення у випадку застосування до нього покарання у вигляді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, на нього може бути накладено обов'язок відшкодувати матеріальну або моральну шкоду, що істотно обмежує матеріальні можливості винного. Також наслідки впливу охоронної функції кримінального права розповсюджуються не тільки на особу, яка вчинила злочин, але і на інших осіб, які зв'язані з винним в силу закону, споріднення, інших обставин.

Література

1. Векленко С. В. Сущность, содержание и формы вины в уголовном праве // Правоведение. 2002. № 6. С. 127–131.
2. Липинский Д. А. Проблемы юридической ответственности / Д. А. Липинский. — Тольятти: ВУнт, 2002. — С. 87–88.
3. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права / В. Г. Смирнов. — Л., 1965. — 188 с.
4. Трофимова М. П. Функции юридической ответственности: дис. ... канд. юрид. наук / М. П. Трофимова. Саратов, 2000. С. 35–36.
5. Федоров С. Л. Понятие охранительной функции в уголовном праве, ее содержание и сущность // Вестник Волжского университета им. В.П. Татищева. — Тольятти, 2004. — Вып. 45. — С. 12–14.

6. Филимонов В. Д. Охранительная функция уголовного права / В. Д. Филимонов. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. — С. 27–29.
7. Философский энциклопедический словарь. — М., 1983. — 621 с.
8. Липинский Д. А. Структура функций юридической ответственности // Вестник ВУиТ. Сер. «Юриспруденция». — Тольятти, 2003. — Вып. 27. — С. 21–25.
9. Уголовное право. Общая часть : учебник / [под ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова]. — М., 1997. — С. 31–33.
10. Разгильдиев Б. Т. Задачи уголовного права Российской Федерации и их реализация / Б. Т. Разгильдиев / — Саратов, 1993. — С. 51–52.
11. Кондалов А. Н. Условное осуждения и механизмы его обеспечения / А. Н. Кондалов. — Тольятти : ВУиТ, 2000. — С. 18–19.
12. http://mirslouvrei.com/content_fil/FUNKCIJA-12037.html.

Анотація

Оцця А. С. Сутність та зміст охоронної функції кримінального права. — Стаття.

Проводиться дослідження змісту і сутності охоронної функції кримінального права. На підставі проведеного аналізу досліджено, що таке зміст, сутність та, що їх складають формальні і фактичні підстави, об'єкт дії, юридичні і соціально значимі наслідки.

Ключові слова: кримінальне право, функції кримінального права, охоронна функція.

Аннотация

Оцця А. С. Содержание и сущность охранительной функции уголовного права. — Статья.

Проводится исследование содержания и сущности охранительной функции уголовного права. На основании проведенного анализа было исследовано, что такое содержание, сущность и что их составляют формальные и фактические основания, объект воздействия, юридические и социально значимые последствия.

Ключевые слова: уголовное право, функции уголовного права, охранительная функция.

Summary

Otsya A. S. The Maintenance and Essence of Guarding Function of Criminal Law. — Article.

Capacity of criminal law protectional function is being researched. It is discovered on the basis of the conducted analysis, what maintenance makes formal and actual grounds, an object is influences, legal and socially meaningful consequences.

Keywords: criminal law, the function of criminal law, protective function.

УДК 343.224:347.19

О. Л. Гуртовенко

ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

У державах, де не запроваджено кримінальну відповідальність юридичних осіб, існує дискусія щодо доцільності її запровадження. Противники запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб часто не заперечують проти переваг запровадження такого інституту, а заперечують проти теоретичної (доктринальної) можливості запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб. Ось їх аргументи:

© О. Л. Гуртовенко, 2011